

Turban V.V.

The problem of the formation of the concept of "personality" in Ukrainian psychology of the second half of the nineteenth and early twenty centuries

The article substantiates the importance of the «personality» concept studies in the Ukrainian psychology. The characteristics of the «personality» concept as it understood in the Ukrainian psychology are shown. The article examined researches on a personality and corresponding concepts, so that the genesis of the «personality» concept is revealed. The emphasis is laid on distinction between the «personality» phenomenon and the «personality» concept. The significance of the cultural-historical context of this concept is shown.

Key words: *personality, concept of «personality», phenomenon of «personality», formation of the «personality» concept, cultural-historical context of the «personality» concept.*

УДК 159:364.2:[923.3]

ЧЕРНИХ ЛАРИСА АНАТОЛІВНА

*Приватний психолог-консультант, кандидат психологічних наук
м. Сєвєродонецьк*

ТИПИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТОВАНOSTІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті проаналізовано особливості соціальної адаптованості старших дошкільників з порушенням зору, слуху, мовлення. Підкреслено важливість соціальної адаптованості для активного життя у сучасному світі дітей старшого дошкільного віку з сенсорними та мовленнєвими порушеннями. Визначено типи соціальної адаптованості старших дошкільників з особливими потребами.

Ключові слова: *соціальна адаптованість, типи соціальної адаптованості, старші дошкільники з сенсорними та мовленнєвими порушеннями, діти з особливими потребами*

Постановка проблеми. Уміння пристосовуватися до умов середовища (адаптуватися до них) важливо для кожної людини. Від рівня адаптованості як результату адаптації залежать засвоєння норм і цінностей суспільства, моралі і моральності, через призму яких оцінюються ті чи інші вчинки та дії людини. Причому пристосування відбувається протягом усього життя: від народження дитина пристосовується до режиму дня і відпочинку, до норм і правил сім'ї, потім до дитячого колективу і вихователів дитячого саду, після – до умов шкільного життя, потім вузу і т. д. Від уміння адаптуватися в соціумі залежать рівень спілкування, комунікації, вміння виходити з конфліктних ситуацій, рівень домагань, особистісне зростання, розвиток, ступінь затребуваності і т. д. Саме тому процес соціальної адаптації такий важливий для сучасної дитини

дошкільного віку, зокрема для дитини з порушеннями зору, слуху та мовлення, яким доводиться долати бар'єр спілкування, пов'язаний з первинними дефектами.

Зазначимо, що діти з обмеженими можливостями здоров'я (особливими потребами) можуть мати різні за характером і мірою вираженості порушення у фізичному та психічному розвитку, які потребують адаптованої до їхніх можливостей індивідуальної програми розвитку й навчання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти проблеми адаптованості дитини, зокрема з особливими потребами, привертала увагу багатьох психологів і педагогів (Л.С. Виготський, В.С. Мухіна, Е.Г. Ейдемільер, А.Є. Лічко, О.І. Захаров, Є.І. Рогов та ін.). На жаль, дуже часто проблеми, пов'язані з адаптованістю, залишалися на рівні теоретичних досліджень.

Численні дослідження (Н.Ю. Іванова, Н.Л. Коваленко, Г.Л. Аксаріна, А.Г. Румянцева та ін.) свідчать про те, що з появою в сім'ї дитини з особливими потребами змінюється психологічний клімат в сім'ї, відносини усередині родини. Батьки часто обмежують себе і своїх дітей у спілкуванні, уникають нових знайомств. Соціальне середовище дітей з психофізичними порушеннями обмежене сімейним колом, тому дітям дуже часто важко соціально адаптуватися в суспільстві [6, с. 3].

Аналізуючи процес соціальної адаптації дітей дошкільного віку з порушенням зору, З.Н. Кісаєва зазначає, що важливим механізмом адаптації дитини дошкільного віку з порушенням зору, зокрема, з метою формування культури спілкування, засвоєння правил поведінки, загальноприйнятих норм, виступає наслідування дорослим, особливо батькам і вихователям. Дослідження Л.С. Виготського, М.І. Земцової, А.І. Зотова, О.Г. Литвака, Л.І. Солнцевої, В.А. Феоктистової показали, що в розвитку нормальних і аномальних дітей існують загальні закономірності [4, с. 13-16].

І.П. Волкова вважає, що інваліди по зору як особлива група людей характеризуються специфікою процесу соціальної адаптації, насамперед, у силу домінування візуальної складової сучасного соціокультурного середовища [3, с. 6-8].

Проблеми соціально-психологічної адаптованості глухих і слабочуючих дітей до навколишнього середовища можуть викликати появу вторинних дефектів, а саме появу в них таких особистісних рис, як: ригідність, егоцентризм, відсутність внутрішнього контролю, імпульсивність, навіюваність, високий рівень агресивності в поведінці,

менший, ніж у тих, хто чує, прагнення до співпраці, емоційна незрілість, підозрілість, наполегливість, схильність до ризику [2].

Ускладнює адаптацію слабочуючих дітей до соціального оточення, і до дошкільного закладу як одного з етапів соціалізації зокрема, наявність таких факторів, як: емоційна неадекватність; соціальна некомпетентність; несоціалізована агресія; слабо розвинені навички поведінки у незнайомих ситуаціях; опір дитини навчальному і виховному процесам; відсутність досвіду спілкування з однолітками і дорослими [7, с. 4].

Розглянувши низку праць різних учених з питань вивчення особливостей соціальної адаптованості дітей з загальним недорозвиненням мовлення (Л.С. Волкова, А.І. Захарова, В.В. Лебединський, П.А. М'ясоїд, Г.А. Рєпіна, Л.М. Шипіцина), необхідно зробити висновок про те, що, незважаючи на значний інтерес дослідників до проблеми соціальної адаптованості дітей цієї категорії, накопичені до теперішнього часу дані в цій області, на жаль, фрагментарні. Вчені відзначають бідність словникового запасу, недостатність комунікативної активності, відставання у соціально-особистісному розвитку (Л.І. Божович, Л.С. Виготський, О.В. Запорожець), у діяльності (О.М. Леонт'єв, О.О. Леонт'єв) дітей з порушеннями мовленнєвої функції. У дошкільників з мовленнєвими порушеннями формування компонентів діяльності, особистісних компонентів, соціальних настанов, ролей, цінностей проходитиме з певними особливостями, що утруднює організацію цілеспрямованої роботи з розвитку мислення у зв'язку із засвоєнням мови; формування та розвиток мови в умовах колективної предметно-практичної діяльності; формування потреби в мовному спілкуванні, без якого соціальна адаптованість неможлива [1, с. 4-5].

Зважаючи на низку означених досліджень, слід констатувати, що на перший план висувається проблема соціальної адаптованості дітей з відхиленнями у розвитку, їх успішної інтеграції в суспільство (М.М. Малофєєв, Н.М. Назарова, Г.Н. Пенін, Л.М.Шипіцина, І.М. Яковлева та ін.) [5, с. 3]. Адаптуватися до умов соціального середовища діти з порушенням зору, слуху, мовлення можуть по-різному. Тому важливо знати тип соціальної адаптованості таких дітей для розробки програми їх розвитку, навчання та виховання.

Постановка завдання – експериментально виявити типи соціальної адаптованості старших дошкільників з особливими потребами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на те, що проблемі соціального становлення та розвитку дошкільників приділяють увагу в своїх працях багато дослідників (М.М. Безруких, В.М. Белкіна,

Р.С. Буре, С.А. Козлова, І.Ф. Мулько, О.В. Прима, Т.А. Рєпіна, О.О. Смирнова, В.М. Холмогорова та ін.), аспект, пов'язаний з визначенням сутності, типів соціальної адаптованості, підходів, принципів, умов її формування у дошкільників з особливими потребами розроблений недостатньо [5, с. 4].

Для полегшення соціальної адаптованості дітей з особливими потребами (з порушеннями зору, слуху, мовлення) батьки повинні з ранніх років вчити малюків мистецтву спілкування з однолітками і дорослими, дотримуватися правильного режиму дня. З молодшого віку необхідно заохочувати самостійність дитини, тоді вона буде зростати здоровою і повноцінною особистістю. Незважаючи на те, що в кожному дошкільному закладі проводяться заходи для формування соціальної адаптованості дошкільників з особливими потребами, її рівень залишається недостатнім. Це зумовлює виокремлення основних складових соціальної адаптованості дошкільників з особливими потребами, а також розробку системи заходів, які будуть сприяти формуванню соціальної адаптованості дошкільників з порушенням зору, слуху та мовлення з урахуванням умов сучасного соціуму (стресогенні фактори, соціальна ситуація розвитку тощо).

Слід зазначити, що на формування соціальної адаптованості дитини старшого дошкільного віку з особливими потребами мають впливати психологічні та соціальні складові. Серед психологічних слід назвати ціннісно-смісловий аспект (цінності, моральність, вихованість, духовність, рівень культури тощо), особистісні особливості (темперамент, характер, здібності, пізнавальна, емоційно-вольова, мотиваційна сфери, сфера провідної діяльності, самосвідомість (самооцінка, образ Я тощо). Соціальна складова включає соціальну ситуація розвитку, власне процес соціалізації, соціальні інститути (сім'я та значущі дорослі, дитячий дошкільний заклад), соціальні ролі, рівень домагань та інші соціальні конструкти. Тому потрібно визначити типи соціальної адаптованості старших дошкільників з особливими потребами.

Конструюючи вибірку досліджуваних, ми врахували низку критеріїв і особливостей дослідження соціальної адаптованості старших дошкільників з особливими потребами. Безумовно, сконструйована вибірка відтворює генеральну сукупність досліджуваного феномену, є репрезентативною, володіє надійністю та валідністю. У створеній нами мікромоделі генеральної сукупності структура вибірки максимально збігається зі структурою генеральної сукупності за основними якісними характеристиками і контрольними ознаками.

Було здійснено попереднє групування одиниць генеральної сукупності за відмінними між собою типами. Таким групуванням є об'єднання генеральної сукупності у три групи вибірок: «діти з порушенням зору», «діти з порушенням слуху», «діти з порушенням мовлення». Перша вибірка об'єднала дітей старшого дошкільного віку з порушенням зору, загальною кількістю $n=43$. Друга вибірка об'єднала старших дошкільників з порушеннями слуху, загальною кількістю $n=49$. Третя вибірка об'єднала дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення, загальною кількістю $n=48$. Сконструювавши таким чином першу групу вибірок загальною кількістю $n=140$, ми прагнули дослідити типи соціальної адаптованості означених дітей.

Для визначення типів соціальної адаптованості дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору, слуху, мовлення було проведено кластерний аналіз методом k -середніх. Основою розділення вибірки дослідження на кластери стали такі фактори: 1) особистісний фактор, до складу якого увійшли самооцінка, допитливість; 2) мотиваційний фактор, у складі якого мотиваційна готовність до шкільного навчання; 3) стресогенний фактор, до якого увійшли загальна тривожність, вплив соціальних стресогенних чинників; 4) інтелектуальний фактор, до складу якого увійшла здібність до навчання в школі; 5) соціальний фактор, до якого увійшли соціальна адекватність поведінки та соціальна адаптація; 6) соціально-психологічний фактор, у складі якого міжособистісне спілкування батьків та дитини, міжособистісне спілкування дитини з однолітками. Зазначені фактори було стандартизовано, щоб досягти максимальної наочності результатів. Норми (середнє та стандартне відхилення) для кожного фактору було виведено на вибірці норми, а результати групи дітей з особливими потребами було перераховано в масштаб норми за допомогою перетворення сирих балів в Т-бали. Таким чином, значення факторів, які використовуються в кластерному аналізі, мають одиницю вимірювання Т-бали, для яких нормою є 50 ± 10 балів. З урахуванням, що ми брали середні з вибірки норми, то бали слід інтерпретувати наступним чином: менше 20 – екстремально низькі значення; 20-29 – значно нижче норми; 30-39 – нижче норми; 40-60 балів – відповідає нормі; 61-70 – вище за норму; 71-80 – значно вище за норму; більше 80 – екстремально високі значення.

Для кластерного аналізу використовувались 6 показників (зазначені вище фактори), переведені в Т-бали. Для визначення оптимальної кількості кластерів використовувався візуальний метод відображення варіативності в середині кластерів при збільшенні їх кількості. В точці, де варіативність

стабілізується, знаходиться оптимальна кількість кластерів. Значне зменшення варіативності в кластерах спостерігається після виділення 8 кластерів, тому оптимальною є кількість до 8 кластерів.

Характеристики кластерів представлені в Таблиці 1.1:

Кластер 1, до якого входить 8% вибірки, з яких 22,5% складають діти з порушенням зору, 4,2% – діти з порушенням мовлення, загальна кількість (n=11), містить вищі за норму показники особистісного фактору (61,7), в межах норми показники мотиваційного фактору (46,6), вищі за норму показники стресогенного фактору (64,1), в межах норми показники інтелектуального фактору (47,9), значно вищі за норму показники соціального фактора (72,3), в межах норми показники соціально-психологічного фактору (51,6).

Таблиця 1.1

Характеристика кластерів

Досліджувані показники	Кластери							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Особистісний фактор	61,7	44,8	66,8	40	45,1	47,3	67,7	37
Мотиваційний фактор	46,6	50,8	41	37,2	43,2	27,7	42,8	45,1
Стресогенний фактор	64,1	58	64,4	55,3	60,3	63,5	65,2	64,9
Інтелектуальний фактор	47,9	43	8,6	50,6	48,4	44,5	16	44,3
Соціальний фактор	72,3	47,9	35,4	22,8	44,9	41,7	38,6	66,6
Соціально-психологічний фактор	51,6	39,9	38,8	50,4	58,4	41,6	58,9	46
Відсоток	8	10,2	19,7	11,7	14,6	8	17,5	10,2

Подамо характеристику отриманих кластерів.

Кластер 2, до якого входить 10,2% вибірки, з них діти з порушенням зору 15%, діти з порушенням мовлення 16,7%, загальна кількість (n=14), включає в межах норми показники особистісного фактору (44,8), мотиваційного фактору (50,8), стресогенного фактору (58), інтелектуального фактору (43), соціального фактору (47,9), нижчі за норму показники соціально-психологічного фактору (39,9).

Кластер 3, який включає 19,% вибірки, з яких 55,1% – діти з порушенням слуху, загальна кількість (n=27), містить вищий за норму особистісний фактор (66,8), в межах норми мотиваційний фактор (41),

вищий за норму стресогенний фактор (64,4), екстремально низькі значення інтелектуального фактору (8,6), нижчий за норму соціальний фактор (35,4) та соціально-психологічний фактор (38,8).

Кластер 4, до якого входить 11,% вибірки, з яких 7,5% дітей з порушенням зору, 27,1% дітей з порушенням мовлення, загальна кількість (n=16), містить в межах норми особистісний фактор (40), нижчий за норму мотиваційний фактор (37,2), в межах норми стресогенний фактор (55,3), інтелектуальний фактор (50,6), значно нижчий за норму соціальний фактор (22,8), в межах норми соціально-психологічний фактор (50,4).

Кластер 5, до якого входить 14,6% вибірки, з яких 15% дітей з порушенням зору, 29,2% старших дошкільників з порушенням мовлення, загальна кількість (n=20), всі фактори цього кластеру відповідають нормі.

Кластер 6, до складу якого входить 8% вибірки, з яких 12,%% дітей з порушенням зору, 12,5% дітей з порушенням мовлення, загальна кількість (n=11), у цьому кластері особистісний кластер в межах норми (47,3), мотиваційний фактор значно нижчий за норму (27,7), стресогенний фактор вищий за норму (63,5), інтелектуальний фактор (44,5), соціальний фактор (41,7), соціально-психологічний фактор (41,6) в межах норми.

Кластер 7, до якого входить 17,% вибірки, з них 2,5% дітей з порушенням зору, 2,1% дітей з порушенням мовлення, 44,9% дітей з порушенням слуху, загальна кількість (n=24), у цьому кластері особистісний фактор (67,7) та стресогенний фактор (65,2) вищі за норму, інтелектуальний фактор має екстремально низькі значення (16), соціальний фактор нижчий за норму (38,6), мотиваційний фактор (42,8) і соціально-психологічний фактор (58,9) в межах норми.

Кластер 8, який містить 10,2% вибірки, з яких 25% дітей з порушенням зору, 8,3% дітей з порушенням мовлення, загальна кількість (n=14), у цьому кластері особистісний фактор нижчий за норму, стресогенний фактор (64,9) та соціальний фактор (66,6) вищі за норму, мотиваційний фактор (45,1), інтелектуальний фактор (44,3) й соціально-психологічний фактор (46) в межах норми.

Кластеризація методом *k*-середніх об'єднала вибірку досліджуваних (n=137) у 8 кластерів і дозволила провести розподіл типів соціальної адаптованості старших дошкільників з особливими потребами, представлених нижче.

Зверхкомпенсована стресогенна адаптованість (кластер 1) включає дітей з високим рівнем самооцінки, допитливості, лідерства, ставлення до батьків; з середнім рівнем мотиваційної готовності до навчання, ставленням до школяра; з середнім рівнем готовності до

навчання в школі; з високим рівнем загальної тривожності, з високим рівнем впливу стресогенних чинників, з високим рівнем фіксації на самозахисті, на перешкоді, на задоволенні потреб; з високим рівнем соціальної адекватності поведінки, соціальної адаптації; з середнім рівнем товариськості, ставлення до друга, міжособистісного спілкування батьків та дитини, міжособистісним спілкуванням дитини з однолітками.

Компенсована адаптованість (кластер 2) містить дітей з середнім рівнем самооцінки, допитливості, лідерства, ставлення до батьків; з середнім рівнем мотиваційної готовності до навчання, ставленням до школяра; з середнім рівнем готовності до навчання в школі; з середнім рівнем загальної тривожності, з середнім рівнем впливу стресогенних чинників, з середнім рівнем фіксації на самозахисті, на перешкоді, на задоволенні потреб; з середнім рівнем соціальної адекватності поведінки, соціальної адаптації; з зниженим рівнем товариськості, ставлення до друга, міжособистісного спілкування батьків та дитини, міжособистісним спілкуванням дитини з однолітками.

Полідекомпенсована стресогенна адаптованість (дезадаптованість) (кластер 3) включає старших дошкільників з особливими потребами з високим рівнем самооцінки, допитливості, лідерства, ставлення до батьків; з середнім рівнем мотиваційної готовності до навчання, ставленням до школяра; з дуже низьким рівнем готовності до навчання в школі; з високим рівнем загальної тривожності, з високим рівнем впливу стресогенних чинників, з високим рівнем фіксації на самозахисті, на перешкоді, на задоволенні потреб; зі зниженим рівнем соціальної адекватності поведінки, соціальної адаптації; з зниженим рівнем товариськості, ставлення до друга, міжособистісного спілкування батьків та дитини, міжособистісним спілкуванням дитини з однолітками.

Соціально-немотивована адаптованість (кластер 4) містить дітей старшого дошкільного віку з особливими потребами з середнім рівнем самооцінки, допитливості, лідерства, ставлення до батьків; зі зниженим рівнем мотиваційної готовності до навчання, ставленням до школяра; з середнім рівнем готовності до навчання в школі; з середнім рівнем загальної тривожності, з середнім рівнем впливу стресогенних чинників, з середнім рівнем фіксації на самозахисті, на перешкоді, на задоволенні потреб; з низьким рівнем соціальної адекватності поведінки, соціальної адаптації; з середнім рівнем товариськості, ставлення до друга, міжособистісного спілкування батьків та дитини, міжособистісним спілкуванням дитини з однолітками.

Нормативна адаптованість (кластер 5) містить дітей старшого дошкільного віку з особливими потребами з середнім рівнем самооцінки, допитливості, лідерства, ставлення до батьків; з середнім рівнем мотиваційної готовності до навчання, ставленням до школяра; з середнім рівнем готовності до навчання в школі; з середнім рівнем загальної тривожності, з середнім рівнем впливу стресогенних чинників, з середнім рівнем фіксації на самозахисті, на перешкоді, на задоволенні потреб; з середнім рівнем соціальної адекватності поведінки, соціальної адаптації; з середнім рівнем товарищкості, ставлення до друга, міжособистісного спілкування батьків та дитини, міжособистісним спілкуванням дитини з однолітками.

Мотиваційно-декомпенсована стресогенна адаптованість (кластер 6) містить дітей з середнім рівнем самооцінки, допитливості, лідерства, ставлення до батьків; з низьким рівнем мотиваційної готовності до навчання, ставленням до школяра; з середнім рівнем готовності до навчання в школі; з високим рівнем загальної тривожності, з високим рівнем впливу стресогенних чинників, з високим рівнем фіксації на самозахисті, на перешкоді, на задоволенні потреб; з середнім рівнем соціальної адекватності поведінки, соціальної адаптації; з середнім рівнем товарищкості, ставлення до друга, міжособистісного спілкування батьків та дитини, міжособистісним спілкуванням дитини з однолітками.

Інтелектуально-декомпенсована стресогенна адаптованість (кластер 7) містить дітей з високим рівнем самооцінки, допитливості, лідерства, ставлення до батьків; з середнім рівнем мотиваційної готовності до навчання, ставленням до школяра; з дуже низьким рівнем готовності до навчання в школі; з високим рівнем загальної тривожності, з високим рівнем впливу стресогенних чинників, з високим рівнем фіксації на самозахисті, на перешкоді, на задоволенні потреб; зі знизеним рівнем соціальної адекватності поведінки, соціальної адаптації; з середнім рівнем товарищкості, ставлення до друга, міжособистісного спілкування батьків та дитини, міжособистісним спілкуванням дитини з однолітками.

Особистісно-декомпенсована стресогенна адаптованість (кластер 8) містить дітей з знизеним рівнем самооцінки, допитливості, лідерства, ставлення до батьків; з середнім рівнем мотиваційної готовності до навчання, ставленням до школяра; з середнім рівнем готовності до навчання в школі; з високим рівнем загальної тривожності, з високим рівнем впливу стресогенних чинників, з високим рівнем фіксації на самозахисті, на перешкоді, на задоволенні потреб; з високим рівнем соціальної адекватності поведінки, соціальної адаптації; з середнім рівнем

товариськості, ставлення до друга, міжособистісного спілкування батьків та дитини, міжособистісним спілкуванням дитини з однолітками.

Висновки з проведеного дослідження. Отримані і проаналізовані комплекси досліджуваних показників дають можливість стверджувати про наявність восьми типів соціальної адаптованості досліджуваних. Емпіричні результати й обґрунтування типів соціальної адаптованості показали правомірність вибраних показників соціальної адаптованості старших дошкільників з особливими потребами й дозволили виділити причинно-наслідкові зв'язки типів адаптованості. Виокремлення типів соціальної адаптованості конкретних досліджуваних дозволило відстежити і дослідити їх змістові психологічні параметри.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бережная О.Н. Развитие речи старшего дошкольника как средство социальной адаптации: диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 «общая педагогика, история педагогики и образования» / О.Н. Бережная. – Ставрополь, 2005. – 185 с.
2. Богданова Т. Г. Сурдопсихология: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. Заведений / Т.Г. Богданова. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 224 с.
3. Волкова И.П. Психология социальной адаптации и интеграции людей с глубокими нарушениями зрения: дисс. д-ра психол. наук: специальность 19.00.10 «коррекционная психология» / И.П. Волкова. – Санкт-Петербург, 2010. – 470 с.
4. Кисаева З.Н. Особенности адаптации дошкольников с нарушениями зрения в социокультурном пространстве Крайнего Севера: автореферат на соискание ученой степени к. пед. н., специальность 13.00.02 «теория и методика обучения и воспитания (социальная работа)» / З.Н. Кисаева. – М., 2004. – 23 с.
5. Полозова О.В. Формирование социальной компетентности у детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи в проектной деятельности: автореферат на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности: 13.00.03 коррекционная педагогика (логопедия) / О.В. Полозова. – М., 2015. – 26 с.
6. Психология глухих детей [текст] / Под ред. И.М. Соловьева, Ж.И. Шиф, Т.В. Розановой, Н.В. Яшковой. – М.: Педагогика, 1971. – 448 с. (Акад. пед. наук СССР. Науч.-исслед. ин-т дефектологии).
7. Семенака С. И. Социально-психологическая адаптация ребенка в обществе. Коррекционно-развивающие занятия / С.И. Семенака. – М.: АРКТИ, 2004. – 72 с. (Развитие и воспитание).

REFERENCES

1. Berezhnaja O.N. Razvytye rechy starshego doshkol'nyka kak sredstvo social'noj adaptacyu: dyssertacyja na soyskanye uchenoj stepeny kandydata pedagogicheskyyh nauk po specyjal'nosty 13.00.01 «obshhaja pedagogyka, ystoryja pedagogyky y obrazovanyja» / O.N. Berezhnaja. – Stavropol', 2005. – 185 s.
2. Bogdanova T. G. Surdopsychologyja: ucheb. posobyje dlja stud. vyssh. ped. ucheb. Zavedenyj / T.G. Bogdanova. – M.: Yzdatel'skyj centr «Akademyja», 2002. – 224 s.
3. Volkova Y.P. Psyhologyja social'noj adaptacyu y yntegracyu ljudej s glubokymy narushenyjamy zrenyja: dyss. d-ra psyhol. nauk: specyjal'nost' 19.00.10 «korrekcyonnaja psyhologyja» / Y.P. Volkova. – Sankt-Peterburg, 2010. – 470 s.

4. Kysaeva Z.N. Osobennosty adaptacyy doshkol'nykov s narushenyjamy zrenyja v socyokul'turnom prostranstve Krajnego Severa: avtoreferat na soyskanye uchenoj stepeny k. ped. n., specyjal'nost' 13.00.02 «teoryja y metodyka obuchenyja y vospytanyja (socyjal'naja rabota)» / Z.N. Kysaeva. – M., 2004. – 23 s.
5. Polozova O.V. Formyrovanye socyjal'noj kompetentnosti u detej starshego doshkol'nogo vozrasta s obshhym nedorazvytyem rechy v proektnoj dejatel'nosti: avtoreferat na soyskanye nauchnoj stepeny kandydata pedagogicheskyyh nauk po specyjal'nosti: 13.00.03 korrekcyonnaja pedagogyka (logopedyja) / O.V. Polozova. – M., 2015. – 26 s.
6. Psihologyya gluhyh detej [tekst] / Pod red. Y.M. Solov'eva, Zh.Y. Shyf, T.V. Rozanovoj, N.V. Jashkovej. – M.: Pedagogyka, 1971. – 448 s. (Akad. ped. nauk SSSR. Nauch.-yssid. yn-t defektologyy).
7. Semenaka S. Y. Socyjal'no-psihologicheskaja adaptacyja rebenka v obshhestve. Korrekcyonno-razvyvajushhye zanjatyja / S.Y. Semenaka. – M.: ARKTY, 2004. – 72 s. (Razvytye y vospytanye).

Черних Л.А.

Типы социальной адаптированности старших дошкольников с особыми потребностями

В статье проанализированы особенности социальной адаптированности старших дошкольников с нарушением зрения, слуха, речи. Подчеркнута важность социальной адаптированности для активной жизни в современном мире детей старшего дошкольного возраста с сенсорными и речевыми нарушениями. Определены типы социальной адаптированности старших дошкольников с особыми потребностями.

Ключевые слова: *социальная адаптированность, типы социальной адаптированности, старшие дошкольники с сенсорными и речевыми нарушениями, дети с особыми потребностями.*

Chernykh L.A.

Types of social adaptability of senior preschoolers with special needs

The article analyzes peculiarities of social adaptability of senior preschool children with visual, hearing and speech impairment. The importance of social adaptability for active life in the modern world of children of the senior preschool age with sensory and speech disorders was emphasized. The types of social adaptability of senior preschool children with special needs are determined.

Keywords: *social adaptability, types of social adaptability, senior preschool children with sensory and speech disorders, children with special needs.*